

Mistik Erime ve Tanrı'da Yok Oluş: Aşk

Mystical Melting and Union with God: Love

Kutsi KAHVECİ¹

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Hristiyanlık, insanlar arasında sevgiye önem vermektedir. Bununla birlikte, insan ile Tanrı arasındaki sevgiye özel bir önem vermiş ve bunu inancın merkezine yerleştirmiştir. Hristiyan mistikleri de sevgiyi, varlığın gayesi olmakla birlikte, bizi Tanrı'ya ulaştıran bir araç olarak görmüşlerdir. Tanrı sevgisinin zirveye ulaştığı Hristiyan mistiklerine göre insanı yaratan Tanrı, insanların O'nun adına birbirlerini sevmelerini ve böylece ölümsüz yaşama varmalarını istemektedir. İlahi aşk mistik için bir hedeftir ve aşk sevdiğine, Tanrı'ya teslim olmaktır. Çünkü aşk sayesinde insan ebedilik kazanır. Bu bağlamda İlahi aşkı aramayı prensip edinmiş olan Eckhart'ın ilham kaynağını oluşturan Tanrı sevgidir sözü, yine Eckhart'da, üç çeşit aşk olarak ifade bulmaktadır. Bunlardan birincisi Doğal Aşk, ikincisi Yüce Aşk, üçüncüsü de Kutsal Aşk'tır. Tanrı sevgidir temel ön kabulünü kendi aşk ayrımı üzerinden bir gayeye yönlendiren düşünür, bu gayeyi ise doğal aşktan kutsal aşka doğru bir ilerleme olarak görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, İsa, varlık, eşitlik, aşk

ABSTRACT

Christianity attaches importance to the love of people. Besides, it has a special interest in the love between God and man and places it at the center of faith. Christian mystics also saw love not only as the purpose of being but as a means to help us reach God. According to the Christian mystics, whose practices exemplified God's love, God as the creator of human being wants people to love each other in the name of Him and thus reach immortal life. Divine love is an end for the mystic, and love means surrendering to the loved one, namely God, because man can gain eternity only through love. In this context, Eckhart, who has adopted the search for divine love as a principle, was inspired by the words "God is love," which finds expression in his philosophy in the form of three types of love. The philosopher directs the basic presupposition that God is love toward a purpose through his separation of love, which he considers as progression from natural love to divine love.

Keywords: Being, christ, God, love, quality

Giriş

Hristiyanlıkta *Tanrı sevgidir*. Tanrı, insanı ve bütün evreni sevgisinden dolayı yoktan var etmiş ve insanın egemenliğine sunmuştur. Bu durum Tanrı - insan ilişkisinin de başlangıcıdır. Başlangıç Tanrı'nın isteğiyle, sevgisiyle olmuştur ve insan varlığını yüce Tanrı'ya borçludur. Bütün evren ve üzerindeki her şey Tanrı'nın bir sözü ile yaratılmış olduğundan, evrenin sahibi Tanrı'dır. Tanrı'nın yarattığı her şey iyi olup, onun mutlak gücünü ve yüceliğini gösterir.

Bu bağlamda Hristiyanlıkta Tanrı, insanları evrendeki en yüce varlık olarak yaratmıştır. *Bir erkek ve bir kadın yaratarak onları bir araya getirmiştir. Onlar anne ve baba olmalı ve çocuk dünyaya getirmelidir. Nesiller yeryüzünü doldurup, hüküm sürmeli ve egemen olmalıdır* (Yaratılış, 2006, s. 1:2-34). Tanrı ilk insanlara kendi yaşamını onlarla paylaşmak suretiyle özel bir armağan vermiştir. Paylaştığı bu yaşama *inayet yaşamı* denir. Bu nedenle insanlar sadece bir yaratık değil, Tanrı'nın çocuklarıdır. Tanrı onların babalarıdır ve onlara çok yakın olup, onları sevmektedir. İnsanlar da Yaratıcı Rab ve Babalarını severler. Bütün insanlar Âdem ve Havva tarafından miras olan ilahi yaşamı almalı ve Tanrı'nın çocukları olarak ebediyen yaşamalıdır (İlhan, 1982, s. 20) Kutsal Kitap'ın bu anlatımından hareketle, Tanrı'nın yaratıcı olması gibi O'na benzeyen bizlerin de yaratıcı olabileceği düşüncesine ulaşabiliriz. Bu konuyla ilgili

Geliş Tarihi/Received: 03.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 20.10.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Kutsi Kahveci

E-mail: kkahveci@atauni.edu.tr

Cite this article as: Kahveci, K. (2022).

Mystical melting and union with god:

Love. *Current Perspectives in Social*

Sciences, 26(4), 398-403.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

1 *Kutsal Yaratılış Kitabı'nda insanın yaratılışı şöyle anlatılır: Tanrı yaratılışın son gününde, insanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratılm dedi ve Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu (Yaratılış, 2006: 1:26,27). Tanrı'nın suretine ya da benzerliğine sahip olmak en basit sözlerle, bizim Tanrı'ya benzemek üzere yaratılmış olduğumuz anlamına gelir.

Kutsal Kitap'tan şu alıntıyı yapabiliriz: Sevgili kardeşlerim, aldanmayın! Her nimet, her mükemmel armağan yukarıdan, kendisinde değişiklik ya da döneklik gölgesi olmayan Işıklar Babası'ndan gelir. O, yarattıklarının bir anlamda ilk meyveleri olmamız için bizleri kendi isteği uyarınca, kendi seçimiyle, gerçeğin bildirişiyle yaşama kavuşturdu' (Yakup'un Mektubu, 2006: 1:16-17-18). Kutsal metinde geçen Tanrı'nın yaptığı işin ilk meyveleri yani Tanrı'nın çocukları olmamızın yanı sıra, Tanrı'nın mirasçıları olduğumuzu da Kutsal Kitap'a başvurarak anlayabiliriz: Tanrı'nın Ruhu'yla yönetilenlerin hepsi Tanrı'nın oğullarıdır. Çünkü sizi yeniden korkuya sürükleyecek kölelik ruhunu almadınız, oğulluk ruhunu aldınız. Bu ruhla Abba! Baba! diye sesleniriz. Ruhun kendisi, bizim ruhumuzla birlikte, Tanrı'nın çocukları olduğumuza tanıklık eder. Eğer Tanrı'nın çocuklarıysak, aynı zamanda mirasçısıyız. Mesih'le birlikte yüceltilmek üzere Mesih'le birlikte acı çekiyorsak, Tanrı'nın mirasçısıyız, Mesih'le ortak mirasçılarız (Pavlus'tan Romalılar'a Mektup, 2006: 8:14,15,16,17). Bu bağlamda Tanrı'nın mirasçı çocukları olduğumuz noktasını güçlendirmek için yine Kutsal Kitap'tan şu alıntıyı yapabiliriz: Mirasçı her şeyin sahibiyse de, çocuk olduğu sürece köleden farksızdır. Babasının belirlediği zamana dek vasiler, vekillerin gözetimi altındadır. Bunun gibi biz de ruhsal yönden çocukken, dünyanın temel ilkelerine bağlı yaşayan kölelerdik. Ama zaman dolunca Tanrı, yasa altında olanları özgürlüğe kavuşturmak için kadından doğan, yasa altında doğan öz Oğlu'nu gönderdi. Öyle ki, bizler oğulluk hakkını alalım. Oğullar olduğunuz için Tanrı öz Oğlu'nun Abba! Baba! diye seslenen Ruhu'nu yüreklerinize gönderdi. Bu nedenle artık köle değil, oğullarsınız. Oğullar olduğunuz için de Tanrı size aynı zamanda mirasçı yaptı (Pavlus'tan Galatyalılar'a Mektup, 2006, 4:1,2,3,4,5,6)*

Hristiyanlık, insanlar arasında sevgiye önem vermekle birlikte, insan ile Tanrı arasındaki sevgiye çok daha özel bir önem vermiş ve bunu inancın merkezine yerleştirmiştir. Hristiyanlık açısından Tanrı'nın bize olan sevgisi eşsizdir ve bu sevgi karşılıksızdır. Bizlerinde Tanrı'yı sevmesi, Hristiyan yaşamının özünü teşkil etmektedir. Aynı zamanda Hz. İsa'ya göre de Tanrı sevgisi, mutlak bir sevgidir ve hiçbir şey onun yerini tutamaz. Deruni yaşamın dâhileri olan Hristiyan mistikleri de sevgiyi, varlığın gayesi olmakla birlikte, bizi Tanrı'ya ulaştıran bir araç olarak görmüşlerdir. Mistiklere göre insanı yaratan Tanrı, insanların O'nun adına birbirlerini sevmelerini, yardımlaşmalarını ve böylece ölümsüz yaşama varmalarını istemektedir (Jakop, 1994, s. 30). Bu bağlamda kutsal Incillerde bu konuyla ilgili geçen bazı önemli ifadeler de şunlardır: *Tanrı biricik Oğlu aracılığıyla yaşayalım diye O'nu dünyaya gönderdi. Böylece bizi sevdiğini gösterdi* (Yuhanna'nın 1. Mektubu, 2006, s. 4:9-10). *Rab sevgisine umut bağlayanlardan hoşlanır* (Mezmurlar, 2006, s. 147:11). *Babanın beni sevdiği gibi, ben de sizi sevdim. Benim sevgimde kalın* (Yuhanna, 2006, s. 15-19). *Tanrı sevgidir* (Yuhanna'nın 1. Mektubu, 2006, s. 4:8).

Öte yandan aşk, mistisizmin önemli kavramlarından biridir. Aşk, mistikler tarafından Tanrı ile insan arasındaki sevgi içinde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Orta Çağ Hristiyan mistisizminde *Tanrı sevgidir* ifadesinden beslenen ilahi aşk, tarikatların oluşumunda önemli rol oynamıştır. Tarikatın mensupları her şeyde ilahi aşkı aramayı kendilerine prensip edinmişlerdir. Hakiki aşk, Tanrı tarafından bizlere armağan edilmiş bir ışıktır, varlığın en esaslı ve aynı zamanda da en sırlı nedenidir. İlahi aşkın başlangıcı da Tanrı'yla doğrudan doğruya bağlantılı olmaya çalışmaktır. Bu yolda; günahla bağı koparmak, her türlü dünyevi duygudan kendini arındırmak ve duyulur şeylerden uzaklaşmak, kısacası kendinden vazgeçmek gerekmektedir (Mohapatra, 2002, s. 116). Tüm bunlara *arınma* adı verilir. Çünkü dünyevi işler bizi meşgul eder, gaflete düşürür, sürekli bizi oyalar ve Tanrı aşkının farkına varmamızı engellerler (Politella, 1965, s. 127).

Aşk, aşırı ve yoğun olan bir sevgidir. Bu aşırı aşkta mistik tümüyle Tanrı'yı severek O'nun parçasında yanmaktadır. Mistik, Tanrı tarafından sevilme için, tüm varlığını ve yaşamını Tanrı'ya adanmış kişidir. Aynı zamanda cennet ve cehennem mistik için Tanrı'ya yaklaşmak ve uzaklaşmak anlamına gelmektedir. İlahi aşk mistik için bir hedefdir ve aşk sevdiğine, Tanrı'ya teslim olmaktır. Çünkü aşk sayesinde insan ebedilik kazanır. Tanrı sevgisinin zirveye ulaştığı Hristiyan mistiklerine ilham kaynağı olacak anlatım, şüphesiz Yuhanna'nın Birinci Mektubu'nda yer alan şu sözlerdir: *Sevgili kardeşlerim, birbirimizi sevelim, çünkü sevgi Tanrı'dandır. Seven herkes Tanrı'dan doğmuştur ve Tanrı'yı tanır. Sevmeyen kişi Tanrı'yı tanımaz. Çünkü Tanrı sevgidir* (Yuhanna'nın 1. Mektubu, 2006, s. 4:7-8). Burada önemli olan insanın kendisini ve daha da önemlisi Tanrı'yı tanımasıdır. Çünkü Tanrı'yı bilmek insanı mutlu eder. İnsan, Tanrı'nın ne olduğunu, Tanrı örneğine göre yapılmış olan kendi ruhundan kalkarak bilebilir.

Tanrıbilimciliğin seçkin simalarından ve eşine ender rastlanan Hristiyan bir mistik olan Eckhart Von Hochheim (1260-1327-28) Orta Çağ sonlarına doğru mistisizmin en güzel anlatımını vermiştir. Eckhart, on beş yaşında, Dominikan Tarikatı'na katılmış ve otuz beş yaşında en yetkili Dominikan din adamı olmuştur (Kieckhefer, 1978, s. 20). İnsanın değer ve önemini çok iyi kavramış ve bu konudaki düşüncelerini de mistik ve simgesel bir dille anlatmaya çalışmış olan Eckhart hiç şüphesiz zamanının önde gelen ruhani teologlarından. Eckhart'ın halk arasında ve akademisyen çevrelerde saygın bir yer edinmiş olması, onun tanrısal aşkın en derin sırlarını herkesin anlayabileceği sözlerle açıklamaya büyük özen göstermesindedir. Aynı zamanda söylediklerini kendi hayatında yaşamasıyla da her kesimin gönlünde bir yer edinmiştir (Sena, 1975, s. 7). Eckhart açısından insanın hakiki manasıyla Tanrı'yı sevmesi mümkündür. Burada önemli olan kişinin bu sevgi yoluna nasıl gireceği ve orada nasıl ilerleyeceğidir. Bütün mistikler gibi Eckhart'da Tanrı'yı ruhta ve ruhu da Tanrı'da yok etme düşüncesindedir. Her şey varlık sebebine dönme özlemindedir ve Tanrı'ya gitmek için Tanrı'dan yola çıkmıştır. Tanrı'nın varlığı ve doğası benim varlığım ve doğamdır. Tanrı ve ben bir bütündür, biriz. Eckhart'ın mistisizminin en temel düşüncesi, kendinden vazgeçmek ve Tanrı'ya karışıp gitmektir. Ruh kendisini Tanrı'dan ayıran her şeyi atarak bu duruma ulaştığında, Tanrı'yla eşit hale gelir. Kısacası; dünyevi şeylerden ve son olarak da kendi benliğimizden vazgeçmek ve böylece kendi iradesinden vazgeçerek Tanrı'nın iradesine dâhil olmaktır (Kahveci, 2014, s. 13). Bu bağlamda Hristiyanlık için en yüksek erdem; insanın Tanrı'ya baş eğmesi, iradesini Tanrı'nın iradesine sunmasıdır. Yani en yüksek erdem, insanın kendini alçakgönüllü ve kendine değer vermeyen biri olarak Tanrı'nın iradesine bağımlı kılmasıdır.

Hristiyan mistisizmine dair önemli araştırmaları olan René Guénon'a göre: Aşk anlamına gelen Latince'deki *amor* kelimesi aslında sadece sevgiyi ve aşkı değil, aynı zamanda ölümsüzlüğü de ifade etmektedir. Zira *amor* kelimesinin ilk harfi olan *a* harfi, kelimeye menfi anlam veren bir ektir. Böylece *amor* aynı zamanda ölümsüzlük anlamına gelen *a-mor* manasını da içermektedir. Böylece *amor* kelimesi adeta ölümsüzlüğün hiyeroglifik karşılığı şeklinde yorumlanabilir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, aslında aşk ile ölüm arasında çok yakın bir ilişki vardır. Nitekim kendisini ilahi aşka ve sevgiye adayan kişinin, bir anlamda inisiyatik olarak bu dünya ile irtibatı kesilmiştir. Yani bu dünya bakımından ölmüş kabul edilmektedir. Fakat aynı zamanda, yeni bir durum içerisinde doğarak yaşamaya devam etmektedir (Guénon, 2005, s. 65).

Eckhart'da Sevgi ve Aşk

Eckhart'a göre yaratılışın ilk yolu, Tanrı'nın ve ruhun içerisine derinlemesine yolculuk etmemizdir. Yaratılış Tanrı'nın var olduğunun bir işareti, Tanrı için bir ev ve tapınaktır. Tanrı; bir lütf, iyilik ve güzelliğin taşmasıdır. Eckhart'a göre varlık Tanrı'dır ve bizim manevi derinliğimiz bu gerçeği kavrama yeteneğimize bağlıdır. Bu bağlamda Eckhart'ın felsefesi, şekil açısından skolastiğin büyük sistemleriyle kıyaslanamaz. Her şeyin bir yer edindiği inceden inceye düşünülmüş bir sistem sunmaz. Yoğun bir dini yaşamın ifadesidir. Dünya ve doğanın ayrıntılarına neredeyse hiç eğilmez, aksine sadece mistisizmin sonsuz kutupları etrafında döner: Tanrı ve Ruh. İnsan benliğinden vazgeçmeli, kişiliğini Tanrı'da eritmeli ve bireyliğini de ortadan kaldırmalıdır. İşte bu İdealist Panteizm, yani Tanrı'nın ideal bir varlık olarak bütün var olanlara yayılmış bulunduğu düşüncesi dış dünyayı iç dünyaya çeviren, Tanrı'yı bir iç görüde kavrayan bu anlayış, Alman mistisizminin ana özelliğidir. Eckhart, her türlü mistisizmde de bulunabilen bu görüşlere anlamı olan bir bağlantı kazandırmış, böylece onların geniş ölçüde yayılımını sağlamıştır.

Yaratılış merkezli bir ruhani geleneğe sahip Eckhart açısından; bütün varlıklar eşit ve Tanrı'nın var oluşunun bir işaretidir. İnsanlar, Tanrı'nın görüntüsünde ve benzerliğindeki yaratılış sayesinde, bütün varlıklar arasında bağlantı kurmak ve dünyanın eski çağlarındaki köklere geri dönmek gibi özel bir yeteneğe sahiptirler. Bu geri dönüş ve yineleme yolculuğu yaratılış gerçeğine bir geri dönüştür. Bütün var olanlar, onları bir okyanus gibi sarmalayan Tanrı'da yüzerler. Biz manevi yolculuğumuz içinde yüzdüğümüz ilahi bir denizde uyanırız. Geri dönüş Narsistcen bir geri dönüş değildir. Fakat kendimizi tazelemek, yaratılışın ve doğuşun kutsal gücünü taşımak ve hatta merhamet olarak bilinecek olan, yeni yaratılış anlamına gelen, yenileyici ve enerji verici bir geri dönüştür. Yaratılışa geri dönmemizi gerektiren sebep, insanlık tarihinin, onun iyiliğini parçalamak ve kutsallığını azaltmak için neler yaptığını öğrenmektir. Eckhart için yaratılış bir lütfettir (Kahveci, 2014, s. 89).

Eckhart'a göre dünya ilginçtir ve Eckhart, yaratmanın yüceliği nedeniyle de şaşkındır. Aslında Eckhart, yaratmayı; *ilk, yüce, yaratmanın yüceliği, yaratmanın hediyesi* ve hatta *karşılıksız olarak verilen yücelik* olarak adlandırmaktadır. Eckhart, yaratmanın bütünlüğü ve güzelliği karşısında adeta büyülenmiştir. Çünkü Eckhart, insanın, bütün yaratılanların içerisinde olduğu dairenin, çok önemli bir parçası olduğunun farkındadır.

Mikrokozmosun ve makrokozmosun karşılıklı ilişkisi Orta Çağ'ın ilgi duyduğu tipik bir konudur. Eckhart'da bu ilişki çerçevesinde doğanın evrensel düzenini incelemekte ve teoloji, antropoloji ve kozmoloji arasındaki metodolojik ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Çünkü Eckhart, parçaları ayırıcı değil, bütünleştirici bir görüş ortaya koymaktadır. Bu nedenledir ki o, Tanrı'nın bütün yaratıkları bütüncül -eşit- bir şekilde sevdiği gibi bizim de aynı şekilde yaratıkları eşit bir şekilde sevmemizi gerektiğini vurgulamaktadır (Kahveci, 2014, s. 123). Bu noktada Eckhart, John tarafından yazılan kutsal İncil'de İsa'nın müritlerine söylediği şu emri hatırlatır: *Size yeni bir buyruk veriyorum: Birbirinizi sevin, sizi sevdiğim gibi siz de birbirinizi sevin. Birbirinize sevginiz olursa, herkes bununla benim öğrencilerim olduğunuzu anlayacaktır* (Yuhanna, 2006, s. 13-34).

Eckhart, Hz. İsa'nın bu aşkının -*tıpkı benim sizi sevmiş olduğum gibi*- bütün yaratıklara eşit bir şekilde yayılan evrensel bir aşkı içerdiğini belirtmektedir. Eckhart diyor ki: İnsanoğlundan bahsetmemizin yanı sıra aynı zamanda bütün yaratıklardan da bahsediyoruz. Çünkü İsa'nın kendisi müritlerine şöyle demiştir: *Gidin ve bütün yaratıklara gerçeği vaaz edin*. Eckhart için daha sonra, hakiki evren aşkı, eşit şekilde bütün evren aşkı demektir. Tanrı'nın yolu bütün evreni sevmektir. Tanrı'daki bütün şeyler eşittir ve Tanrı'nın kendisidir. Tanrı'da olmak eşit bir şekilde Tanrı olmaktır. Bütün şeyler ile sadece eşitliğimizin bir bilinçliliği güvenilir nezakette ve barışta son bulur. Cennette ve dünyada en büyük nimet eşitlik üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda Eckhart, tüm yaratılanlara tepeden bakmak yerine yaratılanlardan bir şeyler öğrenebileceğimizi söylemektedir (Field, 1909, s. 110).

Bu bağlamda Eckhart, bizi bütün yaratıklarla tanışmaya zorlamakta ve böyle yaparak bizi sadece ortak niteliklerimizin ne olduğuna değil aynı zamanda ne olabileceğine maruz bırakmaktadır. Çünkü evren Eckhart için bizi ileriye götüren bir geleceği içermektedir. Bu gelecek nedir? Tanrı dünyanın sırrıdır ve yaratılmışları tanıyanın vaaza ihtiyacı yoktur. Çünkü her yaratılan şey, Tanrı'nın yazdığı bir kutsal kitaptır diyen Eckhart, varlığı tanıyıp insanın kendini geliştirmesi ve Tanrı ile her şeyin işbirliği yapması konusunda çaba sarf eder. İnsanın bağımsız bir benliğe sahip olmaktan çıkıp varlık bütünü içinde bu benliği kaybetmesi ve bir birlik sağlanması bizim Tanrı gibi her şey olduğumuz anlamına gelir. Biz zaten olduğumuz şeye sürükleniriz. Aslında, dışarıya akmamız içeride kalmaktır (Davies, 2004, s. 123). Kısacası bu, sevdiğimiz gibi bizim bir başkasını sevdiğimiz yolu gösterir. Yani Tanrı'nın sevdiği gibi sevmeyi öğreniriz.

Tanrı'nın bizleri öncelikle doğal bir şekilde sevdiğini söyleyen Eckhart'ın vaazlarında; İsa'nın sahip olduğu ve bizim de örnek almamız gereken üçlü bir aşk buluruz: Birincisi *Doğal Aşk*, ikincisi *Yüce Aşk*, üçüncüsü de *Kutsal Aşk*'tir. Eckhart'a göre bu aşkın üçlü olduğu gerçeği algımızdan dolaydır. Çünkü biz iyi bir şeyden -Doğal Aşk- daha iyi bir şeye -Kutsal Aşk- ilerlemek zorundayız. Ancak, sadece saf ve zorunlu doğruluk olan Tanrı'da aynı anda doğal, lütfedilmiş ve kutsal olan tek bir aşk vardır. Zira Tanrı'da daha küçüğü ve büyüğü yoktur, sadece en iyisi vardır (Fox, 1980, s. 119).

Tanrı'nın sahip olduğu ve bizim de öğrenmemiz gereken ilk aşk türü, Tanrı'nın doğal iyiliğinden gelmektedir. Çünkü Tanrı iyiliği, yaratıkların tümü kendisiyle beraber haz duysun diye yaratmıştır. Bütün yaratıklar arasında Tanrı, birini bir diğerinden daha fazla sevmez. Çünkü bütün yaratıklar O'nu almaya açık olduğu sürece, bir ölçüde Tanrı kendisini onlara aktarır. İnsan, ruhu tamamıyla boş ve kabule hazır, kendilerinde hiçbir şeye sahip olmayan en yüce meleklere biri gibi, açık ve samimi olsaydı, Tanrı kendisini ona tam olarak aktarırdı. Bu durum, birisi çember üzerinde pek çok nokta ile bir daire çizerken, bir noktanın merkezde olmasına çok benzer. Merkez nokta, eşit şekilde yakındır ve diğer noktalarla eşit uzaklıktadır. Eğer küçük noktalar birisi daha da yaklaşırsa, onun çemberde kendi pozisyonunda bırakılması gerekir. Çünkü ortadaki nokta olduğu yerde kalır. Bu sonsuz varlıkla aynıdır. O, kendi kendinde sabit kalarak, kendisinin dışında hiçbir şeyi aramaz. Bir yaratık bu sonsuz varlıktan meydana geliyorsa daha sonra yaratığın kendi merkezinden taşınmış olması zorunludur (Fox, 1980, s. 119-120).

Eckhart açısından Tanrı, bütün yaratıkların hepsine kendi varlığını eşit şekilde aktarmıştır. Tanrı'dan almış olduğumuz eşitlikle de, bütün yaratıkları eşit şekilde sevmemiz gerekir. Doğal olarak bazıları akrabalık ya da arkadaşlık yoluyla bize daha yakın olabilirler. Bazen bir insanı bir diğerinden daha fazla seviyor görünebilirim. Fakat yemin ediyorum yine de hiç görmediğim diğer insan da bana aynı yakınlıktadır. Tek farklılık bazı insanların benimle arkadaşlığı arzu etmeleridir. Bu yüzden ben kendimi onlara daha fazla verme eğiliminde olabilirim. Bu, insanlar arasında farklılık gösteren arkadaşlığın ortaya çıkmasıdır. Fakat arkadaşlığımızı genişletmemiz eşitlik değildir. Tanrı bütün yaratıkları eşit şekilde sevdiğinden ve onları kendi varlığıyla doldurduğundan dolayı, biz de aynı şekilde bütün yaratıkları sevgi dolu ve eşit olarak sevmeliyiz (Eckhart, 1994, s. 151).

İkinci aşk türü; yüce ya da tinseldir. Bu aşk, Tanrı'nın bütün yaratım ışıklarının dışında parlayan bir ışığın parlaklığı yoluyla, kendi merkezinin dışına taşınabilen yetenekli, akıllı bir yaratık olan insana ya da meleksel ruha bir şekilde akan bir aşktır. Örneğin; gözlerim, güneş ışığını tam anlamıyla alabilecek ve böylelikle onunla bir olabilecek kadar güçlü bir ışık olabilseydi, daha sonra gözlerim sadece kendi gücüyle ve güneş ışığı ile değil, ona ait olan güç ile görürdü. Şimdi bu benim nedenimle aynıdır. Nedenimi, her şeyden önemlisi bir ışığı bütün yaratılmış şeylerden ve onu Tanrı üzerine yoğunlaştırmaktan döndürürsem, daha sonra Tanrı'nın durmaksızın yüceliğini boşalttığı nedenim genişler ve bu ilahi bir şekilde verili aşk ile birleşir. Böylelikle Tanrı salt kendinde olduğu için onu sever ve bilirim. Bu şekilde Tanrı'nın yetenekli, akıllı yaratıklara nasıl içini döktüğü ve bizim aklımız ile O'nun yüce ışığına nasıl yaklaştığımız ve Tanrı olan ışığa nasıl yükseldiğimiz öğrenilir (Fox, 1980, s. 121).

Üçüncü aşk türü kutsaldır ve bu aşk aracılığıyla, Tanrı'nın bütün sonsuzluktan nasıl sadece Oğlunu doğurduğunu ve şimdi ile bütün gelecek sonsuzluk içinde, O'nun doğurmaya devam ettiğini anlamaya başlarız. Bu noktada Eckhart, Kutsal Kitap'taki aynı imgeyi hatırlatarak Tanrı'yı üç durumda hamile bir kadın olarak adlandırıyor. *Uzun zamandır ses çıkarmadım, sustum, kendimi tuttum. Ama şimdi feryat edeceğim doğuran kadın gibi, nefesim tutulacak, kesik kesik soluyacağım* (Yeşaya, 2006, s. 42;14). Tanrı doğum yapan bir kadın gibi hamile yatağında uzanır. Bu doğum onun bütün nesnesinde bulunan babaca yüreğinden kaynaklanır. Sonra Tanrı'nın önüne getirilmesini istediği her şey doğumu olan kendi bilgisinde tüketilir ve O, kendisinin dışında hiçbir şeyi aramaz. O, Oğlundaki hazzın tamamına sahiptir. Oğlu Tanrı'nın babaca yüreğindeki sonsuzluktan alev alan bir ışıktır. Eğer oraya gelmek istiyorsak doğal ışıktan yüce ışığa yükselmeliyiz ve böylelikle Oğlunun kendisinin olduğu ışığa yetişmeliyiz. Oradaki Kutsal Ruh olan aşk ile Baba yoluyla Oğlunu sevmiş olacağız. Zira Kutsal Ruh, sonsuzluktan kaynaklanan ve sonsuz doğumda büyüyen aşktır. Bu, onların ortak aşkı gibi Babadan Oğula gelişen Teslis'in -Baba, Oğul, Kutsal Ruh- üçlü kişisidir (Fox, 1980, s. 122).

Bu bağlamda Eckhart'a göre Tanrı bir baba olduğu kadar bir annedir. Hepsinin ebeveyni bütün varlığın meydana getiricisidir. Tanrı'nın çalışması varlık için doğum yapmaktır. Eckhart, bizim Meryem, Lea2ve ayrıca bir de kızın annesidir. Lea, Lavan'ın kızı ve Yakup'un en çok sevip de evlenmek istediği Rahel'in ablasıdır. Lavan, Yakup'un annesi Rebeka'nın kardeşidir; dolayısıyla Lea, Yakup'un kuzenidir. * ve Rahel'i3kardeşidir (Bkz. Yarattılış, 29: 6).** taklit ettiğimizi söyler fakat o, Meryem'in örneğini yürürlüğe koymaya başladığı zaman, Meryem benzerlerinden ve bütün kutsal dindarlıklardan kaçınır. O, edebi bir biçimde bizim hepimizin nasıl Tanrı için doğum yaptığımızı kanıtlamak için Tanrı'nın yaratıklarından ilki olarak Meryem'i yanına alır. Ben de yüce dolu değilsem Meryem'in yüce dolu olması bana nasıl yardım eder? diye sormaktadır. Tanrı'nın mükemmel bir ruhta Oğlunu doğurması ve bütün eserlerinde onu tekrar doğurabilmesi için hamile yatağında uzanması işte bu nedenledir (Fox, 1980, s. 122). Böylece bir Pagan kız, aile reisi Yakup'un oğlu Yusuf ile ilgili şöyle der: *Onu insanoğlu olarak değil Tanrı olarak görüyorum; zira Tanrı eserlerinden yansır* (Luka, 2006, s. 8;21). Buna benzer olarak Oğulda Kutsal Ruh aşkı ile birleşmeli, Oğul ile Babayı bilmeli ve onda kendimizi, Baba ve Oğlunun birbirini sevdiği aşk ile kendimizi sevmeliyiz.

Kısaca yorumlamak gerekirse, üçüncü aşk türü kutsaldır ve burada Tanrı bizim aramızda doğum yapar. Bu sevgi yoluyla, Tanrı'nın yalnızca Oğluna, tüm sonsuzluktan O'na nasıl yaşam vermesi ve O'na gelecek sonsuzlukların tümünde yaşam vermeye devam etmesi öğrenilir. Bu ilahi aşktır. Çünkü yaratıcı doğuma yönelmiştir ve bu doğumda varolan her şey Tanrı'nın kendi bilgisidir. Bu Tanrı'ya sadece tam bir sevinç verir ve bizim aramızda paylaşılabilir. İşte bu nedenle Tanrı yani yaratıcı, merkez nokta olduğu varlığın dairesi içinde bütün yaratıkları sever. Onlar ilahi aşka ve enerjiye daha dolu bir şekilde katılan varlıklar, dairelerdeki noktalar gibi, kendi merkezi konumlarından taşınmış olanlardır. Yaratıklar, ilahi aşkın ışık yaydığı bu daire girdabına veya merkezine doğru daha da derinlemesine seyahat etmeye davet edilir.

Eckhart'ın kutsal aşkla ilgili yukarıdaki anlatımı oldukça feminist olup kendini dine vakfetmiş kadınlara vaaz edilmiş olması oldukça muhtemeldir. Çünkü erkek şovenizmine duyarlı olan Eckhart'ın ruhani vizyonunun çoğu feminist yorumlardır (McGinn, 1981, s. 83). Eckhart'ın etkilendiği ve kendisinin de etkilediği hareketlerden birisi de Beguine kadın hareketidir. Beguine üyeleri rahibe olmadan dini bir yaşam sürdürmek isteyen kadınlardır. Bu bağlamda Eckhart'ın düşüncelerinin bu kadınların düşüncelerinden kaynaklanması da ihtimaldir (Kahveci, 2013, s. 83-84).

Eckhart varlığın ilk kaynağının kısa olmadığını ve bizim merkeze doğru dalmamızın, bütün varlığın kutsal kaynağına doğru bir dalma olduğunu söylemektedir. Bu mistik bir dalıştır. Eckhart, bizim gibi yaratıklarda olması gerekenler için, Tanrı'nın aşkının bir diğer özelliğini bize hatırlatır. Bu Tanrı'nın her varlıkla paylaştığı aşkın eşitliğidir. Bütün bu yaratıklar arasında Tanrı birini, bir diğerinden daha fazla sevmez. Tanrı'nın yaratıklara olan aşkında titiz bir şekilde eşitlikçi olmasının nedeni nedir? Bu farklılıklarla birlikte Tanrı'nın eşit bir temelde gerçekten bütün yaratıklarda olmasından dolayıdır. Her biri alabilsin diye Tanrı, varlığını bütün yaratıklarda eşit yaratmıştır. Kutsal aşk, bütün yaratıklara eşit bir şekilde yayılan evrensel bir aşktır. Eckhart Tanrı'dan aldığımız her şey ile birlikte bütün yaratıkları eşit bir şekilde sevmemiz gerektiğini ve bizim için bunun iyi bir ders olduğunu ileri sürdüğü zaman, aşkın bu eşitlik yasağını bize uygulamaya çalışır. Hakiki aşk eşitliği ister. Aşkın eşitliği bulmadığı ve yaratılmadığı yerde aşk olmaz. Bununla birlikte Eckhart bir ayırıma işaret eder; zorlama

2 *Lea; İbrani atalarından Yakup'un iki eşinden ilki olup Tekvin'e göre On İki İsrail Kabilesinden altısının

3 **Tora'da anlatıldığına göre Yakup'un en sevdiği eşi, Yusuf ile Benyamin'in annesi, Lavan'ın kızı, Lea'nın

eşitsizlikler arasındaki ilişkiyi, aşk eşitlikler arasındaki ilişkidir (Fox, 1980, s. 123). Kısacası Eckhart açısından aşk, hiçbir zaman eşitliğin ve birliğin olduğu yerden başka bir şey olmayacaktır. Eckhart, eşitliğimizin sadece insanlarla değil zira bütün hayvanlarla ve aslında evrendeki bütün varlıklarla olduğu konusunda ısrar eder. Bizi evrensel bilinçliliğe, aşka zorlar. Eckhart'ın Tanrı'nın yüceliğinde yıkanmış tüm yaratılanlara yönelik bu dışa yönelimi özellikle önemlidir.

Eckhart açısından, her kim bu üçlü aşkta mükemmel olacaksa, dört şeye de zorunlu olarak sahip olmalıdır. Bunlardan ilki; her şeyin yaratılmasına izin veren gerçek bir yetenek, ikincisi; Kutsal Ruh'un hareketi ile ruhun çok derininde harekete geçirilen, aktif bir yaşam anlamına gelen tam bir Lea yaşamı, üçüncüsü; tam bir Rahel yaşamı, dördüncüsü ise yukarı doğru yükselen bir ruhtur. Bununla ilgili Eckhart şöyle bir örnek verir: Bir öğrenci bir gün bir meleğin durumunu öğretmenine sordu. O, onu şöyle söyleyerek eğitti; git meleği anlayana, bütün varlığıyla kendini bırakana ve melekte bulunduğu başka senin hiçbir şeyden oluşmadığını fark edene kadar kendi içine derince dal. Bütün varlığıyla bu farkında olmaya kendini verdiği zaman, kendinin bütünüyle melek ve meleklerle bir olduğunu anlayacaksın. Bunun üzerine öğrenci gitti ve bunun bütün doğruluğunu bulana kadar kendi içinde derince ve içe doğru yaşadı. Sonra tekrar öğretmenine geldi ve ona teşekkür etti ve dedi ki: Her şey tıpkı sizin söylediğiniz gibi oldu. Kendimi meleğin özüne verdiğim ve onun varlığında yükseldiğim için, kendimin tam melek ve bütün meleklerle bir olduğunu fark ettim. Sonra öğretmen dedi ki: Varoluşun ilk kaynağına biraz daha yaklaşman durumunda ruhunda mucize üstüne mucize oluşacak. Ruhlar göğe yükseldikleri ve hala yaratıklar boyunca her şeyi aldıkları için henüz dur durak bilmezler. Lakin ruhlar Tanrı'ya yükseldiklerinde, daha sonra Tanrı'nın teklif etmeyi istediği her şeyi Babadan oğul ile ve oğul için alırlar. Tanrı bir aşktan diğerine geçmek için bize yardım edebilir ve son olarak onunla birleşip ilelebet öylece kalabiliriz (Fox, 1980, s. 124).

Diğer yaratıklarla birlikte ortak birçok şeye sahip olarak O, ilk önce beni meydana getirdi. Bütün yaratıklarla birlikte hâsıl oldum ve hala Tanrı'nın içinde kalıyorum. Kökenimize ve kaynağımıza döndüğümüzde ortak atalarımızla böylece bütün varlıkların kız kardeşliği ve erkek kardeşliğiyle temas halinde olmamız gerekir. Bütün yaratıklarla ortak olarak duysal algıya sahibim. Dairede varlık yani merkezi nokta diğer bütün noktalara eşit şekilde yakın ve uzaktır. Bu, dalmaya davet edildiğimiz varlığın ilk kaynağıdır. Eckhart, insan şovenizminin bütün günaha teşvik etmelerine karşı koyar. Onun için evrenin tamamı kutsal eşitliğe iştirak eder (Eckhart 1994, s. 153). Çünkü eşitlik bütün şeylere güç verir (Fox, 1980, s. 125). Yaşamın gücüne ve bütün şeylere güç veren eşitliğe olan bu muhteşem şahitlik, varlığın kutsal dairesinde ve Tanrı'daki onların bütün varlığından çıkan tüm yaratıkların eşitliğinin öneminin altını çizmesi Eckhart'ın hatırlanmaya değer tarzıdır.

Sonuç

Yaratılmış olan insan kendisine baktığında ve kendisini tanıdığına yetersizliğini hisseder. Bu yüzden kendinden daha büyük bir objeye, kendine mutluluk getirebilecek bir objeye yönelir. Bu bağlamda insan Tanrı'ya yönelen Tanrı'ya doğru giden bir varlıktır. Arayış içerisindeki insan huzursuzdur. Tanrı insanı kendisi için yaratmıştır. Bu yüzden yüreğimiz Tanrı'da huzur bulana dek huzursuzluklarla çalkalanıp duracaktır. Yani Tanrı'yı bulamadığımız süre içinde huzursuz, korkak, kaygı duyan ve rahatsız olan varlıklarız. Mutluluk huzura ermedir. Sabit ve hareketsiz olan mutludur ve saf ve mutlak huzur Tanrı'dadır. İnsan da Tanrı'ya yönelip, onu sevdiği sürece huzurlu olabilir. Çünkü Tanrı amaçtır ve sondur.

Aynı zamanda Tanrı hakikattir ve doğrudur. Tanrı'yı bilmek doğruyu bilmektir. Tanrı'ya en yakın ruhtur ve Tanrı'yla ilişkiye girebilir. Ruh Tanrı'ya sahip olmalıdır. Fiziksel olan hiçbir şey bize Tanrı'yı veremez. Sadece tinsel sevgi Tanrı'yı verebilir. Doğruluk, üstün olan prensip olarak her şeyin nedenidir. Doğruluk, Tanrı'dır. Ruhlar, mutluluğu ararken, doğruluğa ve Tanrı'ya ulaşırlar. Böylece, eğer bir kişi Tanrı'yı seyretmeye ve doğruluğa ikna edilirse, o zaman mutlu olur. En iyi mutluluğu Tanrı, ruha verir. Ruh Tanrı'da mutlu ve huzurlu olabilir.

Bu bağlamda Hristiyan yaşamının özünü teşkil eden sevgi, Eckhart gibi mistikler açısından bizi Tanrı'ya ulaştıran bir araçtır. Eşsiz ve karşılıksız olan bu sevgi, mutlak bir sevgidir ve hiçbir şey onun yerini tutamaz. Kutsal Kitap'ta geçen Tanrı sevgidir sözü Eckhart gibi Hristiyan mistiklerine ilham kaynağı olmuş ve her şeyde ilahi aşkı aramayı kendilerine prensip edinmişlerdir.

Tanrı'nın bizleri öncelikle doğal bir şekilde sevdiğini söyleyen Eckhart'da üçlü bir aşk vardır. Birincisi Doğal Aşk, ikincisi Yüce Aşk, üçüncüsü de Kutsal Aşk'tır. Eckhart'a göre biz iyi bir şeyden yani Doğal Aşk'tan daha iyi bir şeye Kutsal Aşk'a ilerlemek zorundayız. Ancak, Eckhart açısından Tanrı'da tek bir aşk söz konusudur.

Tanrı'nın sahip olduğu ve bizim de öğrenmemiz gereken ilk aşk türü, Tanrı'nın doğal iyiliğinden gelmektedir. Tanrı, bütün yaratıkların hepsine kendi varlığını eşit şekilde aktarmıştır. Tanrı'dan almış olduğumuz eşitlikle de, bütün yaratıkları eşit şekilde sevmemiz gerekir. İkinci aşk türü; yüce ya da tinseldir. Bu aşk, Tanrı'nın bütün yaratım ışıklarının dışında parlayan bir ışığın parlaklığı yoluyla, kendi merkezinin dışına taşınabilen yetenekli, akıllı bir yaratık olan insana ya da meleksel ruha bir şekilde akan bir aşktır. Üçüncü aşk türü kutsaldır ve bu aşk aracılığıyla, Tanrı'nın bütün sonsuzluktan nasıl sadece Oğulu doğurduğunu ve şimdi ile bütün gelecek sonsuzluk içinde, O'nun doğurmaya devam ettiğini anlamaya başlarız. Bu ilahi aşktır.

Eckhart varlığın ilk kaynağının kısa olmadığını ve bizim merkeze doğru dalmamızın, bütün varlığın kutsal kaynağına doğru bir dalma olduğunu söylemektedir. Bu mistik bir daldır. Eckhart, bizim gibi yaratıklarda olması gerekenler için, Tanrı'nın aşkının bir diğer özelliğini bize hatırlatır. Bu Tanrı'nın her varlıkla paylaştığı aşkın eşitliğidir. Bütün bu yaratıklar arasında Tanrı birini, bir diğerinden daha fazla sevmeye. Kutsal aşk, bütün yaratıklara eşit bir şekilde yayılan evrensel bir aşktır. Eckhart Tanrı'dan aldığımız her şey ile birlikte bütün yaratıkları eşit bir şekilde sevmemiz gerektiğini ve bizim için bunun iyi bir ders olduğunu ileri sürdüğü zaman, aşkın bu eşitlik yasasını bize uygulamaya çalışır. Doğru aşk eşitliği ister. Aşkın eşitliği bulmadığı ve yaratılmadığı yerde aşk olmaz.

Hristiyan bir mistik olan Eckhart'da bütün mistikler gibi Tanrı'yı ruhta ve ruhu da Tanrı'da yok etme düşüncesindedir. Her şey varlık sebebine dönme özlemindedir ve Tanrı'ya gitmek için Tanrı'dan yola çıkmıştır. Tanrı ve ben bir bütünüzdür, biriz. Eckhart'ın mistisizminin en

temel düşüncesi, kendinden vazgeçmek ve Tanrı'ya karışıp gitmektir. Ruh kendisini Tanrı'dan ayıran her şeyi atarak bu duruma ulaştığında, Tanrı'yla eşit hale gelir. Kısacası; dünyevi şeylerden ve son olarak da kendi benliğimizden vazgeçmek ve böylece kendi iradesinden vazgeçerek Tanrı'nın iradesine dâhil olmaktır.

Asil İnsan'a ve Asil Ruh'a hitap eden Eckhart, katı kurallar vazeden ve toleransa yer vermeyen bir inanç sistemi içinde yetişmiş olmasına rağmen, Hıristiyan dünyasında bugün bile ışık ve ümit olma özelliğini kaybetmemiş bir isimdir. Aynı zamanda Eckhart, insan sevgisi çizgisinde, kendi yöntemiyle bilgeliğe ulaşan önemli bir mistiktir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declared that they have no conflict of interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Davies, O. (2004). The unspoken word: Negative theology in Meister Eckhart's German Sermons. *Journal of the History of Philosophy: Academic Research Library*, 42, 3.
- Eckhart, M. (1994). *Selected writings, selected and translated by Oliver Davies*. Penguin Books, Ltd.
- Field, C. M. A. (1909). *Meister Eckhart's Sermons*. H. R. Allenson, Ltd.
- Fox, M. (1980). *Breakthrough: Meister Eckhart's creation spirituality in new translation, introduction and commentaries by Matthew Fox*. O. P. Image books A Division of Doubleday and Company Inc.
- Guénon, R. (2005). *İsmail Taşpınar* (H. M. Düşüncesi, Çev.). İnsan Yayınları.
- Iannitto, P. L. (1982). *Hristiyan Dininin Esasları*. Sent Antuan Kilisesi.
- Jakop, P. X. vd. (1994). *Hristiyan İnanç - Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri* (L. A. İberti, Çev.). Müjde Yayıncılık.
- Kahveci, K. (2013). *Mistik Düşün, Sosyal Bilimler Dergisi* (Sayı. 50). Atatürk Üniversitesi.
- Kahveci, K. (2014). *Bir Mistik Düşünür: Meister Eckhart*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Eser basın yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Kieckhefer, R. (1978). Meister Eckhart's conception of union with God. *Harvard Theological Review*, 71(3-4), 203-225. [\[CrossRef\]](#)
- Luka (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- McGinn, B. (1981). The God beyond God: Theology and Myticism in the thought of Meister Eckhart. *Journal of Religion*, 61(1), 1-19. [\[CrossRef\]](#).
- Mezmurlar (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Mohapatra, A. R. (2002). Dinsel Deneyim. İçinde M. Yasa (Çev.), *Tabula Rasa* (Sayı. 5). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Pavlus'tan Galatyalılara Mektup (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Pavlus'tan Romalılara Mektup (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Politella, J. (1965). Meister Eckhart and eastern Wisdow. *Philosophy East and West*, 15(2). [\[CrossRef\]](#)
- Sena, C. (1975). *Filozoflar Ansiklopedisi, E - H, Cilt: 2*. Remzi Kitabevi.
- Yakup'un Mektubu (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Yaratılış (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Yeşaya (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Yuhanna (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.
- Yuhanna'nın, 1. Mektubu (2006). *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*. Yeni Yaşam Yayınları.